

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

Дипломна робота

магістра

з теми:

**«ЄВРОПЕЙСЬКІ УНІВЕРСИТЕТИ: ЗАРОДЖЕННЯ, СТАНОВЛЕННЯ І
РОЗВИТОК (XII – XV СТ.)»**

Виконала:

студентка групи Ist1-M20Z

**спеціальності 014.03 Середня освіта
(Історія)**

заочної форми навчання

Ковалець Юлія Вікторівна

Науковий керівник:

кандидат історичних наук,

доцент кафедри всесвітньої історії

Опря Ігор Анатолійович

Рецензент:

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Історіографічний огляд та аналіз джерел.....	8
1.1. Історіографія теми.....	8
1.2. Характеристика джерел.....	14
1.3. Методологічні засади дослідження.....	16
Розділ 2. Виникнення та діяльність європейських університетів у XII – XV ст.....	18
2.1. Організаційний устрій та внутрішнє життя середньовічних університетів.....	18
2.2. Університетський навчальний процес та його зміст.....	30
Розділ 3. Політика світської та духовної влади щодо європейських університетів у XII – XV ст.....	42
3.1. Стосунки світських правителів з середньовічними університетами.....	42
3.2. Католицька церква та середньовічні університети.....	49
Розділ 4. Наслідки діяльності університетських вчених у XII – XV ст.....	60
4.1. Наукові здобутки в сфері гуманітарних наук.....	60
4.2. Досягнення в галузі природничих наук.....	81
Висновки.....	94
Список використаних джерел і літератури.....	98

ВСТУП

Актуальність теми. Європейська спрямованість сучасного зовнішньополітичного курсу України, інтеграція до європейського освітнього простору посилюють увагу до вивчення й узагальнення кращого зарубіжного досвіду. В цьому контексті значний інтерес становить історія освіти європейських держав, де виникли перші університети. Її вивчення може бути дуже корисним у процесі реформування вищої школи незалежної України.

Феномен університету є важливим атрибутом європейської цивілізації, починаючи з часів середньовіччя. Виникнення цієї соціальної інституції мало принципове значення в контексті цивілізаційних змін. Університети відіграли величезну роль не лише в культурному розвитку Європи. Без глибокого вивчення середньовічного університетського життя неможливо дослідити процес утворення централізованих держав у Західній Європі, складні обставини політичної боротьби між світською та духовною владою в той час. У середньовічних університетах були розроблені й почали застосовуватися основні форми навчання, які характерні для сучасної освіти – лекції, семінари, іспити тощо. Університети середньовіччя заклали підвалини широкої енциклопедичної освіти.

Символічність назви Болонського процесу пов'язана з найдавнішим європейським університетом в італійському місті Болонья. Саме цей університет сьогодні є одним з ініціаторів створення сучасного європейського освітнього простору. Болонською декларацією підкреслюється необхідність формування людини XXI століття – високого професіонала, здатного до постійного самовдосконалення. Суть Болонського процесу полягає в налагодженні співпраці між різними країнами і створенні загального освітнього простору. Витоки ідей Болонського процесу слід шукати в середньовічних університетах. Функціонування єдиної латинської мови, стабільність систем викладання в різних навчальних закладах,

загальноєвропейське визнання вчених ступенів і звань перетворили тодішній Старий Світ на єдину державу вчених і студентів.

Вивчення даної теми має не лише академічний інтерес, але й велике практичне значення для сьогодення. Класична модель університету зазнає суттєвих трансформацій в сучасних умовах інформаційних і світоглядних змін. Університети, як традиційні центри інтелектуального життя, сьогодні змушені боротися за своє право на існування. Це вимагає підвищення їхньої відповідальності за освітні послуги, покращення результативності науково-дослідної діяльності. В сучасних університетах існують і розвиваються наукові школи, де розробляються нові стандарти й моделі суспільного поступу в економіці, спілкуванні між різними народами та культурами. А це означає, що й сьогодні університети є важливими установами економічного, соціокультурного та політичного життя суспільства.

У зв'язку з усім вищесказаним обрана тема є досить актуальною.

Об'єктом дослідження є освітня система європейських країн в період середньовіччя та її особливості.

Предметом дослідження є діяльність середньовічних університетів у період високого та пізнього середньовіччя, наукові здобутки університетських вчених у той час.

Хронологічні межі роботи охоплюють XII – XV століття. Нижня межа зумовлена тим, що саме в XII ст. починають виникати перші вищі школи в Західній Європі. XII століття стало важливим рубежем в історії європейського континенту. На той час у ряді передових країн вже завершився процес відділення ремесла від сільського господарства, швидко розвивалося товарне виробництво. З появою та розвитком середньовічних міст почали відбуватися помітні зрушення і в інтелектуальному житті феодального суспільства. Поступово відроджувався інтерес до римського права, в якому мешканці західноєвропейських міст знаходили правові норми регулювання товарно-грошових відносин. Бажання отримати наукові знання призвело до того, що в деяких шкільних центрах (Болонья, Париж, Оксфорд та ін.) почали

виникати молодіжні гуртки з городян, дрібного рицарства, нижчого духівництва. Саме ці добровільні об'єднання стали основою середньовічних університетів.

Верхня межа роботи обумовлена тим, що на XV ст. припадає пік розвитку середньовічних вищих шкіл.

Вказаний хронологічний період XII - XV ст. обраний ще й тому, що він добре забезпечений опублікованими джерелами.

Географічні межі дослідження охоплюють територію Західної, Центральної та Південно-Східної Європи.

Мета роботи полягає в тому, щоб на основі аналізу використаних джерел і досягнень сучасної вітчизняної та зарубіжної історіографії всебічно висвітлити організаційний устрій та внутрішнє життя середньовічних вищих шкіл, університетський навчальний процес, місце та роль цих навчальних закладів у тодішньому суспільно-політичному житті.

Для досягнення цієї мети ставляться наступні завдання:

- розглянути вивчення вказаної теми в історіографії XIX – XXI століть;
- проаналізувати джерельну базу роботи;
- з'ясувати особливості діяльності середньовічних європейських університетів;
- висвітлити політику тодішньої світської влади та католицької церкви щодо цих навчальних закладів;
- простежити зв'язки європейських університетів з українськими землями;
- розкрити досягнення тодішніх університетських вчених у галузі гуманітарних і природничих наук.

Методи дослідження. Для забезпечення всебічного вивчення теми було застосовано комплекс загальнонаукових та спеціальних історичних методів, серед яких насамперед виділимо проблемно-хронологічний. Він допоміг визначити ключові питання теми, дав можливість висвітлювати історичні факти, події та явища в хронологічній послідовності.

Історико-порівняльний метод дозволив простежити особливості діяльності середньовічних університетів у різних країнах, вивчити специфіку їхнього навчального процесу, внутрішнього життя в XII-XIII та в XIV-XV століттях.

Важливу роль при написанні роботи відігравав й аналітико-синтетичний метод. Аналіз здійснювався способом умовного виділення окремих складових частин теми для детального вивчення, осмислення головних понять середньовічного університету в їхньому розвитку, в контексті тогочасних економічних, соціально-політичних і культурних реалій. Синтез полягав у поєднанні цих частин, окремих явищ у єдине ціле. Застосування методів систематизації та узагальнення дозволило зробити загальні теоретичні висновки за результатами проведеного дослідження.

Кожен використаний метод був по-своєму важливий, однак лише разом вони склали ту основу, яка забезпечила розв'язання окреслених дослідницьких завдань і досягнення мети.

Елементи наукової новизни дослідження полягають у тому, що:

- 1) розкриті причини першості італійських університетів XII – XV ст. в інтелектуальному житті європейських країн;
- 2) розширені уявлення про зв'язки українських викладачів і студентів з європейськими університетами в добу середньовіччя;
- 3) неупереджено та об'єктивно висвітлені стосунки католицької церкви з середньовічними університетами в XII – XV ст;
- 4) розкриті причини міграцій європейських університетів, тобто їхніх переїздів з одного міста в інше.

Щодо практичної рекомендації, то ми вважаємо потрібним ширше використовувати традиції диспутів середньовічних європейських університетів у наукових дискусіях сучасної України, яка засвідчила свій євроінтеграційний вибір.

Практичне значення роботи полягає в тому, що вона дає цілісне розуміння процесу історичного становлення та діяльності європейських вищих шкіл у XII – XV ст. Її фактичний матеріал і висновки можуть бути

використані при підготовці лекцій з культурології, на семінарських заняттях у вузах, підготовці уроків з історії в середній школі.

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи доповідались та обговорювались на засіданнях кафедри всесвітньої історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, а також на двох конференціях: онлайн-конференції «European Scientific Discussions» 12-14 вересня 2021 р. та студентській науковій конференції Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка 5 жовтня 2021 р.

Публікації. Окремі результати роботи були опубліковані у двох статтях: «Здобутки західноєвропейських університетських вчених в XII – XV ст.» (Матеріали міжнародної науково-практичної онлайн-конференції «European Scientific Discussions», м. Рим, Італія, 12-14 вересня 2021 р.) та «Католицька церква і західноєвропейські університети в XII – XV ст.» (Матеріали студентської наукової конференції Кам'янець-Подільського національного університету, м. Кам'янець-Подільський, 5 жовтня 2021 р.

Структура роботи зумовлена її метою та завданнями. Вона складається з вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури. Основний обсяг дослідження становить 97 сторінок. Список джерел та літератури становить 109 позицій.

ВИСНОВКИ

Середньовічні університети були породжені логікою розвитку міського життя. Міста, будучи осередками ремесла, внутрішньої та міжнародної торгівлі, кредитних відносин, потребували освічених людей, кваліфікованих кадрів. Крім цього, європейські вищі навчальні заклади виникли у зв'язку із розвитком нових філософсько-богословських знань і міської культури. Університети органічно продовжили традиції монастирських шкіл, які існували в ранньому середньовіччі.

Поступове розширення кругозору європейців, знайомство з культурними досягненнями Сходу під час хрестових походів сприяли вдосконаленню середньовічної освіти. У XII – XIII ст. вищі школи виникли в Болоньї, Монпельє, Парижі, Оксфорді та інших містах. Вони стали невід'ємною та необхідною частиною тогочасного феодального суспільства.

Організація європейських університетів нагадувала цехову систему середньовіччя, де студенти були учнями, бакалаври-підмайстрами, а магістри і професори-повноправними майстрами. До XIII ст. склалися всі елементи університетської культури: лекції, екзамени, диспути тощо.

На початок XIV ст. сформувалися загальні засади діяльності європейських університетів. Процес викладання охоплював не лише «сім вільних мистецтв», але й цивільне та канонічне право, медицину. Однак перевага в той час надавалася богословським дисциплінам, які ще не відокремилися від філософії. На лекціях магістри та професори передавали своїм студентам зміст творів засновників християнської церкви, а на диспутах виробляли в школярів навички проведення дискусій, шліфували їхню полемічну майстерність. Усі присутні на них намагалися перемогти своїх опонентів силою логіки та ерудиції. Проте в цілому середньовічна система університетської підготовки не приділяла належної уваги розвитку творчих здібностей студентів.

Середньовічні університети не знали соціальних і національних обмежень, оскільки освіту могли отримувати представники всіх станів і мешканці всіх європейських країн. Таким чином сформувався специфічний академічний простір, де не було кордонів між окремими державами. Не підвладний місцевому законодавству, середньовічний університет міг легко мігрувати, переїжджаючи з одного міста в друге, з однієї європейської країни – в іншу.

Важливу роль у їхній діяльності відіграло університетське самоврядування, яке заклало елементи демократизму навчально-виховного процесу. Ці тенденції яскраво виявлялися в повсякденному житті університетів: викладачі та студенти нерідко обирали ректорів, деканів факультетів, заслуховували їхні звіти, спільно обговорювали всі питання.

Католицька церква стала значним осередком освіти та культури, оскільки її представники мали необхідні матеріальні ресурси та вільний час для занять інтелектуальною діяльністю. Римські папи забезпечили університетам загальноєвропейський характер, надавши багатьом з них титул генеральної студії, знявши обмеження на вільну циркуляцію знань й на переміщення студентів і викладачів. Протекторат папства над середньовічними університетами посилював їхнє значення, оскільки церква відіграла домінуючу роль у тодішньому суспільстві.

Не дивлячись на те, що середньовічні університети були підкорені духовному контролю католицької церкви та залежали від її субсидій, в їхніх стінах відбувалась постійна боротьба передових ідей із схоластиком та середньовічним світоглядом. Головні ідейні битви середньовічної епохи відбувалися насамперед у Паризькому університеті, який протягом кількох сторіч був головним осередком християнської освіти, центром інтелектуального життя Західної Європи. Саме в цих баталіях у тодішніх вищих школах поступово визрівали передумови гуманістичних ідей.

Головна роль у період середньовіччя належала італійським університетам, в яких перевага надавалась вивченню права та медицини. На

території Апенінського півострову, як відомо, в XII-XV ст. відбувались постійні міжусобні війни за політичну владу. В цих умовах правові знання стали важливою зброєю, дозволили знавцям римського права грати важливу роль у суспільному житті.

Італійські університетські корпорації мали значно більше прав і свобод у порівнянні з іншими європейськими університетами. Викладачі, які працювали там, почували себе вільніше у читанні лекцій, під час проведення диспутів, занять науковою роботою. Все це забезпечувало високу якість їхньої інтелектуальної праці.

Болонський університет, заснований на студентському самоуправлінні, став своєрідним взірцем для Південної та Центральної Європи, а Паризький університет (Сорбонна), управління якого ґрунтувалося на професорському самоврядуванні, виявився еталоном для північних регіонів європейського континенту. У XIV-XV ст. в університетах Флоренції, Болоньї, Падуї, Павії виник гуманістичний рух, який поширився на інші європейські країни. Діяльність італійських університетів була яскравим показником розквіту середньовічної європейської культури.

Завоювання Візантійської імперії турками-османами в XV ст. викликало масову еміграцію до італійських міст грецьких вчених, які принесли туди велику наукову спадщину в галузі гуманітарних і природничих наук, зайняли почесне місце в університетських корпораціях. Візантійські вчені, які працювали в італійських університетах, збагачували ренесансну культуру новими ідеями, популяризували стародавні мови, акцентували увагу широких верств населення до своїх рідних мов, що сприяло подальшому розвитку національної самосвідомості європейських народів. Глибоке та всебічне вивчення античності університетськими вченими раннього Відродження відбувалось паралельно з завершенням формування централізованих європейських держав.

Важливими центрами середньовічної науки стали також Оксфордський та Кембріджський університети. Оксфорд – перший університет на

Британських островах та один з найстарших вищих навчальних закладів Західної Європи. Англійські королі надавали їм великі повноваження та повну підтримку. Слава англійських вчених Роджера Бекона, Дунса Скота, Вільяма Оккама гриміла по всій Західній Європі. У той час, коли в італійських університетах процвітали медицина та юриспруденція, в Кембріджі та Оксфорді перевага надавалась теології та математиці. Суттєвою особливістю цих університетів був порівняно слабкий розвиток системи «націй», що пояснювалось острівним характером англійської вищої школи.

В період Раннього Відродження (XIV-XV ст.) університетський рух охопив усі німецькі землі, а також проник у володіння чеських і польських королів. Італійські, польські та чеські університети стали важливими центрами вищої освіти для української молоді. Ідеал вільної особистості, який був висунутий університетськими діячами того періоду, руйнував станові перешкоди феодального суспільства, зміцнював віру людей у свої власні сили. Це було великим досягненням гуманістичної думки в боротьбі з феодально-церковною ідеологією.

Розвиток університетської освітньої системи в період раннього Відродження характеризувався суперечливими тенденціями. З одного боку, зростала чисельність вищих навчальних закладів, збільшувалась кількість студентів. Вища школа істотно зміцнила свої позиції, розширилася її соціальна база, зріс її вплив на суспільне життя. З іншого, в університетському русі чітко виявлялися і негативні тенденції. Поступово обмежувалась академічна свобода університетів, їхня юридична автономія.

Університетські випускники зміцнювали адміністративні та судові органи своїх держав, сприяли розвитку бюрократичного апарату на всіх щаблях управління. Університети сформували інтелектуальну базу для зародження середньовічної інтелігенції. Дослідницький дух, який панував там, був дорогоцінним даром тієї епохи ранньому новому часу. Університети XII – XV ст. створили міцний фундамент для наступної еволюції освіти, заклали структуру сучасної вищої школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

І. Джерела

1. Бонавентура. Путеводитель души к богу.
URL: <http://psylib.org.ua/books/bonav01/index.htm> (дата звернення: 05.04.2021).
2. Бэкон Р. Большое сочинение. // Антология мировой философии. В 4 т. Т. 1. Философия древности и средневековья. Москва: Мысль, 1969. Часть 2.
URL: http://cxyshadr.ru/uploads/file/sharko/antologiya_filosofii__drevnost_i_srednevekove__ch_2.pdf (дата звернення: 16.04.2021).
3. Бэкон Р. Opus Tertium. // Антология средневековой мысли. в 2-х томах / Под ред. С. С. Неретиной. Санкт-Петербург, 2002. Том 2.
URL: <http://www.agnuz.info/app/webroot/library/6/18/indexs/.htm>. (дата звернення: 11.03.2021).
4. Грамота Фридриха Барбароссы ученикам и учителям болонских школ (1158 г.). URL: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Italy/XII/Univers/frametext2.Htm> (дата звернення: 02.05.2021).
5. Гроссетест Р. О свете, или о начале форм. Вопросы философии. 1995. № 6. URL: https://library.by/portalus/modules/philosophy/readme.php?subaction=showfull&id=1161293640&archive=1304000467&start_from=&ucat=& (дата звернення: 13.04.2021).
6. Диспут «о чем угодно» в Пражском университете (1409 г.).
URL: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Italy/XII/Univers/frametext4.htm> (дата звернення: 13.03.2021).
7. Дунс Скот. Оксфордское сочинение (фрагмент 1).
URL: <http://agnuz.info/app/webroot/library/6/18/page61.htm> (дата звернення: 25.02.2021).
8. Дунс Скот. Оксфордское сочинение (фрагмент 2).
URL: <http://agnuz.info/app/webroot/library/6/18/page64.htm> (дата звернення: 02.05.2021).

9. Из болонских статуты. Организация учебного процесса (1405 г.).
URL: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Italy/XII/Univers/frametext4.htm> (дата звернення: 07.02.2021).
10. Из буллы папы Григория IX Парижскому университету (13 апреля 1231 г.) URL: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Italy/XII/Univers/frametext2.htm> (дата звернення: 16.02.2021).
11. Из письма Григория IX от 23 апреля 1231 г.
URL: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Italy/XII/Univers/frametext2.Htm> (дата звернення: 26.03.2021).
12. Из привилегии короля Франции Филиппа II Августа парижским школярам (1200 г.).
URL: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Italy/XII/Univers/frametext2.htm> (дата звернення: 17.02.2021).
13. Из статуты всех факультетов Парижского университета (1366 г.)
URL: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Italy/XII/Univers/frametext4.Htm> (дата звернення: 26.03.2021).
14. Из статуты Пражского университета (Вторая половина XIV в.).
URL: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Italy/XII/Univers/frametext3.Htm> (дата звернення: 13.03.2021).
15. Кутногорский декрет (18 января 1409 г.)
URL: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Italy/XII/Univers/frametext2.Htm>. (дата звернення: 16.04.2021).
16. Образцы студенческих писем
URL: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Italy/XII/Univers/text5>
(дата звернення: 13.02.2021).
17. Оккам У. О познаваемости бога // Антология мировой философии: в 4 т. Т. 1. Философия древности и средневековья. / Ред. коллегия: В. В. Соколов и др. Москва, 1969. Ч. 2.
URL: http://cxyshadr.ru/uploads/file/sharko/antologiya_filosofii__drevnost_i_srednevekove__ch_2.pdf (дата звернення: 03.05.2021).

18. Основание Краковского университета (1364 г.)
URL: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Italy/XII/Univers/frametext2.Htm> (дата звернення: 01.25.2021).
19. Основание Пражского университета (Грамота чешского короля Карла I (IV) 7 апреля 1348 г.)
URL: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Italy/XII/Univers/frametext2.htm>. (дата звернення: 12.03.2021).
20. Отрывки из статутів германской «нации» Болонского университета (1497 г.) URL: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Italy/XII/Univers/frametext3.htm>. (дата звернення: 25.02.2021).
21. Письмо английского короля Генриха III парижским студентам и магистрам (1229 г.) URL: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Italy/XII/Univers/frametext2.htm>. (дата звернення: 23.03.2021).
22. Письмо магистров Тулузы магистрам и студентам других школ (1229 г.) <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Italy/XII/Univers/frametext1.htm> (дата звернення: 23.05.2021).
23. Письмо папы Александра III аббату св. Ремигия Петру и Фульку, декану в Реймсе (1170 – 1172 гг.)
URL: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Italy/XII/Univers/frametext2.htm> (дата звернення: 23.05.2021).
24. Положения, осужденные Этьеном, епископом Парижа 1270 г.
URL: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Italy/XII/Univers/frametext4.htm> (дата звернення: 15.01.2021).
25. Порядок диспутов в Сорбонне 1344 г.
URL: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Italy/XII/Univers/frametext4.htm> (дата звернення: 11.02.2021).
26. Постановление о методе чтения лекций на факультете «свободных искусств» в Париже (1355 г.)
URL: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Italy/XII/Univers/frametext4.htm> (дата звернення: 21.03.2021).

27. Постановление папского легата Робера де Курсон о студентах и магистрах парижских школ (1215 г.)
URL: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Italy/XII/Univers/frametext1.Htm> (дата звернення: 25.03.2021).
28. Постановление Парижского церковного собора об осуждении амальрикан и запрещении изучения трудов Давида Динэ и Аристотеля (1210 г.) URL: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Italy/XII/Univers/frametext1.Htm> (дата звернення: 12.05.2021).
29. Постановление факультета «свободных искусств» против членов факультета, которые выступают по теологическим вопросам (1271 г.)
URL: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Italy/XII/Univers/frametext4.Htm> (дата звернення: 11.02.2021).
30. Привилегия папы Александра IV университету в Саламанке (1255 г.)
URL: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Italy/XII/Univers/frametext2.Htm> (дата звернення: 03.04.2021).
31. Присяга парижского бакалавра (1280 г.) URL: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Italy/XII/Univers/frametext3.Htm> (дата звернення: 01.02.2021).
32. Свидетельство современника о сожжении книг Аристотеля (Начало XIII в.) URL: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Italy/XII/Univers/frametext1.Htm> (дата звернення: 23.05.2021).
33. Сигер Брабантский. Вопросы о разумной душе // Антология средневековой мысли. В 2 т. Санкт-Петербург, 2002. Т. 2.
URL: <http://www.agruz.info/app/webroot/library/6/18/> (дата звернення: 22.03.2021).
34. Статуты Болонского университета искусств и медицины об анатомировании трупов (1405 г.). URL: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Italy/XII/Univers/frametext4.Htm> (дата звернення: 15.04.2021).
35. Статуты университета юристов в Болонье об обязанностях ректора (1317 – 1347 гг.).

- URL: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Italy/XII/Univers/frametext3.Htm> (дата звернення: 06.05.2021).
36. Статуты факультета искусств Пражского университета (1390 г.)
URL: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Italy/XII/Univers/frametext3.Htm> (дата звернення: 05.02.2021).
37. Функции французской «нации» Парижского университета (1327 г.)
URL: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Italy/XII/Univers/frametext3.Htm> (дата звернення: 05.02.2021).
38. Эххарт М. Духовные проповеди и рассуждения. Москва: Изд-во «Гельветика», 2008. 412 с. URL: http://loveread.ec/view_global.php?id=66020 (дата звернення: 23.04.2021).

II. Література

39. Апполонов А. В. Латинский аверроизм XIII в. Москва: Ин-т философии РАН, 2004. URL: <https://iphras.ru/page51562812.htm> (дата звернення: 25.04.2021).
40. Бекштрем А. Г. Медицинский факультет в Монпелье до середины XIV века. *Журнал министерства народного просвещения*. Часть 17. сентябрь. Санкт-Петербург, 1908. URL: <https://runivers.ru/bookreader/book461095 /mode/1up> (дата звернення: 17.04.2021).
41. Берман Г. Западная традиция права: эпоха формирования. Москва: Изд-во МГУ, 1998. 624 с.
URL: http://fsspx-fsipd.lv/components/com_booklibrary/ebooks/berman_zapadnaja_tradicija_prava.pdf (дата звернення: 11.03.2021).
42. Бесов Л. М. Історія науки і техніки: навч. посібник. Харків: НТУ «ХПІ», 2004. URL: <https://www.kpi.kharkov.ua/archive> (дата звернення: 05.05.2021).
43. Боянівська М. Б. Освіта, книгописання, книгозбірні. *Історія української культури*: у 5 т. Т. 2. Українська культура XIII – першої

- половини XVII століття / Ред. В. А. Смолій. Київ: Наук. думка, 2001.
URL: <http://litopys.org.ua/istkult2/ikult2.htm> (дата звернення: 15.05.2021).
44. Брагина Л. М. Итальянский гуманизм. Этические учения XIV – XV веков: учеб. пособие. Москва: Высш. школа, 1977. 254 с.
URL: <https://www.klex.ru/rvp> (дата звернення: 16.04.2021).
45. Брагина Л. М. Социально-этические взгляды итальянских гуманистов (вторая половина XV в.). Москва: Изд-во МГУ, 1983. 303 с.
46. Быховский Б. Э. Сигер Брабантский. Москва: Мысль, 1979.
URL: <https://www.libfox.ru/468501-bernard-byhovskiy-siger-brabantskiy.html#book> (дата звернення: 13.03.2021).
47. Варьяш И. И., Русанов А. В. Новая научная интерпретация грамоты 1338 года, выданной Афонсом IV Португальскому университету. *Средние века*. Москва: Наука, 2012. Т. 73. № 3-4. С. 326-340.
48. Верхратський С. А., Заблудовський П. Ю. Історія медицини: навч. посібник. Київ: Вища школа, 1991. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Verkhratskyi_Serhii/Istoriia_medytsyny_vyd_1991.pdf (дата звернення: 12.04.2021).
49. Волинка Г. І. Філософія стародавності і середньовіччя в освітньому контексті: навч. посібник. Київ: Вища освіта, 2005. 544 с.
50. Всемирная история: в 10 т. Москва: Госполитиздат, 1957. Т. 3. / под. ред. Н. А. Сидоровой. 896 с.
51. Вудс Т. Как католическая церковь создала западную цивилизацию. Москва: Ирисен, 2010. URL: [/http://stavroskrest.ru/sites/default/files/files/pdf/Tomas_Vuds_quot_Kak_katolicheskaya_Tserkov_sozdala_ev.pdf](http://stavroskrest.ru/sites/default/files/files/pdf/Tomas_Vuds_quot_Kak_katolicheskaya_Tserkov_sozdala_ev.pdf) (дата звернення: 13.04.2021).
52. Гаврюшенко О. А., Шейко В. М., Кравченко О. В. Історія світової культури: навч. посібник. Київ: Кондор, 2006. 404 с.
53. Гайденко В. П., Смирнов Г. А. Западноевропейская наука в средние века. Общие принципы и учение о движении. Москва: Наука, 1989.

- 352 с. URL: // <https://www.litmir.me/br/?b=261194> (дата звернення: 15.01.2021).
54. Галушко К. Ю. Країнознавство. Історія Британії у стародавню та середньовічну добу: навч. посіб. Київ: КНЛУ, 2012. 207 с.
55. Глаголева Е. В. Повседневная жизнь европейских студентов от Средневековья до эпохи Просвещения. Москва: Молодая гвардия, 2014. URL: <https://www.litmir.me/br/?b=249257&pdf> (дата звернення: 15.02.2021).
56. Год Б. В. Італійський гуманіст П. П. Верджеріо про виховання підлітків та юнацтва. *Постметодика*. Полтава, 2002. № 5. 6 (43-44). URL: <http://roipro.pl.ua/pm/pdf-1-f-w/PM-43-44.pdf>. (дата звернення: 13.02.2021).
57. Год Б. В., Год Н. В. Місце та роль магістра в середньовічних і ранньомодерних західноєвропейських університетах. *Історична пам'ять*. Полтава, 2016. Вип. 34-35. URL: http://pnpu.edu.ua/ua/text/historical_memory/2016_34-35.pdf (дата звернення: 11.04.2021).
58. Горбацкий В. Г. Лекции по истории астрономии: учеб. пособие. Санкт-Петербург: Изд.-во С.-Петербур. ун-та, 2002. URL: <http://www.astro.spbu.ru/sites/default/files/histast.pdf>. (дата звернення: 05.01.2021).
59. Горфункель А. Х. Философия эпохи Возрождения: учебное пособие. Москва: Высш. школа, 1980. 368 с.
60. Джеджора О. Історія європейської цивілізації. Ч. 1: До кінця XVIII століття. Львів: ЛБА, 1999. 447 с.
61. Душин О. Э. История культуры. Культура европейского средневековья: учебное пособие. Санкт-Петербург: Изд.-во С.-Петербур. ун-та, 2005. URL: <http://philosophy.spbu.ru/4327>. (дата звернення: 03.04.2021).
62. Душин О. Э. Средневековые университеты: у истоков европейского высшего образования. *Вестник Санкт-Петербургского университета*.

2013. Т. 29. № 2. Серия 17. URL: <https://philosophyjournal.spbu.ru/issue/view/274>. (дата звернення: 15.04.2021).
63. Захара І. Лекції з історії філософії: навч. посібник. Львів: Видавництво ЛБА, 1997. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk708619.pdf>. (дата звернення: 022.04.2021).
64. Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів: Вид-во ЛНУ, 2002. 752 с.
65. Зудгоф К. Медицина средних веков и эпохи Возрождения. Москва: Наука, 1999. URL: <http://Annales.info/evrope/med/03.htm>. (дата звернення: 02.05.2021).
66. История Европы с древнейших времен до наших дней: в 8 т. Москва: Наука, 1992. Т. 2: Средневековая Европа / отв. ред.: Е. В. Гутнова, З. В. Удальцова. URL: <http://www.rulit.me/series/istoriya-evropy-v-8-tomah> (дата звернення: 25.05.2021).
67. История культуры стран Западной Европы в эпоху Возрождения / под ред. Л. М. Брагиной. Москва: Высш. школа, 1999. URL: <https://www.google.com/search?q=брагина+история+культуры+стран+западной+европы&oq> (дата звернення: 14.04.2021).
68. Карпов К. В. Основные понятийные схемы мистической теологии Бонавентуры (трактат «О тройственном пути»). URL: https://iphras.ru/uplfile/root/biblio/pr/pr_2018_1.pdf (дата звернення: 13.04.2021).
69. Кондратенко С. Е. Политическая аргументация Бонифация VIII и Эгидия Римского о сущности власти. URL: <https://irjournal.spbu.ru/article/view/9324/6843>. (дата звернення: 05.04.2021).
70. Копилов С. А. Проблеми історії слов'янських народів в історичній думці України (остання третина XVII – початок XX ст.). Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2005. 464 с.

71. Коплстон Ф. Ч. История средневековой философии. Москва: Энигма, 1997. URL: <https://www.rulit.me/books/istoriya-srednevekovoj-filosofii-read-176481-1.html> (дата звернення: 13.02.2021).
72. Курантов А. П., Стяжкин Н. И. Уильям Оккам. Москва: Мысль, 1978. URL: https://www.e-reading.club/chapter.php/1034797/7/Kurantov_-_Uilyam_Okkan.html (дата звернення: 11.04.2021).
73. Курбатов С. Историчні трансформації університетської місії. *Людинознавчі студії: Серія філософія*. Дрогобич: ДПУ, 2011. Вип. 24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lstudf_2011_24_3 (дата звернення: 05.01.2021).
74. Курбатов С. Причины возникновения та специфіка перших європейських університетів. *Людинознавчі студії. Серія філософія*. Дрогобич: ДПУ, 2012. Вип. 26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lstudf_2012_26_9 (дата звернення: 11.02.2021).
75. Ле Гофф Ж. Другое Средневековье. Время, труд и культура Запада. Екатеринбург: Дрофа, 2000. URL: http://yakov.works/libr_min/04_g/of/f_09.htm (дата звернення: 17.04.2021).
76. Ле Гофф Ж. Интеллектуалы в средние века. Санкт-Петербург: Издат. дом СПбГУ, 2003. URL: <http://booksonline.com.ua/view.php?book=168269> (дата звернення: 17.05.2021).
77. Лекции по истории натурфилософии / сост. И. В. Лупандин. Москва: Изд-во МФТИ, 2007. URL: <http://sabk11.narod.ru/phl.html> (дата звернення: 02.04.2021).
78. Лопатухина И. Е. Очерки по истории механики и физики: учебное пособие. Санкт-Петербург: ВВМ, 2016. URL: http://www.phys.spbu.ru/content/File/asp_i_doct/ocherki.pdf. (дата звернення: 11.04.2021).
79. Лычагин А. В. Эволюция взаимоотношений английских университетов с церковью, государством и городской средой в XIII – первой половине XV вв. URL: <http://cheloveknauka.com/evolyutsiya-vzaimootnosheniy->

- angliyskih-universitetov-s-tserkovyu-gosudarstvom-i-gorodskoy-sredoy#ixzz5k1cTRiX9. (дата звернення: 12.01.2021).
80. Микитась В. Давньоукраїнські студенти і професори. Київ: Абрис, 1994. 288 с.
  81. Наливайко Д. С. Очима Заходу: Рецепція України в Західній Європі XI – XVIII ст. Київ: Основи, 1998. 578 с.
  82. Нерсисянц В. С. Политико-правовое учение марсилия падуанского. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-378.html> (дата звернення: 05.03.2021).
  83. Плотка М. Роль praxis'а в философии и жизни человека: Комментарий на «Никомахову етику» Павла из Ворчина в польской средневековой мысли. URL: http://philosophy.spbu.ru/userfiles/histor/Centre%20for%20Medieval%20Culture%20Studies/VERBUM_19.pdf (дата звернення: 02.04.2021).
  84. Пшизова С. Н. Флорентийский университет и развитие гуманизма в XIV – XV вв. *Средние века*. Москва: Наука, 1993. Вып. 56. С. 153-173.
  85. Ревякина Н. В. Вопросы поведения детей в педагогическом трактате итальянского гуманиста XV в. Маффео Веджо. *Вестник ПСТГУ. Серия IV: Педагогика. Психология*. 2020. Вып. 57. URL: <http://periodical.pstgu.ru/ru/pdf/article/7229>. (дата звернення: 03.05.2021).
  86. Руднічук А. Німецькі міста та їхня роль у становленні університетів (XIV–XV ст.). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Історія*. 2019. Вип. 4 (143). С. 37-41.
  87. Русанов А. В. Корпорация Португальского университета в конце XIII – XV вв.: автореф. дис. канд. истор. наук. Москва. 2016. URL: http://www.hist.msu.ru/Science/Disser/Rusanov_a.pdf (дата звернення: 13.05.2021).
  88. Русанов А. В. Подтверждения привилегий Португальского университета в правление короля фернанду I (1367 – 1383). *Средние века*. Москва: Наука, 2014. Т. 75. № 1-2. С. 192-215.

89. Русин М. Ю., Огородник І. В. Історія української філософії: навчальний посібник. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2008.
URL: <http://www.info-library.com.ua/books-book-155.html> (дата звернення: 25.04.2021).
90. Рутенбург В. И. Итальянский город от раннего средневековья до возрождения. Ленинград: Наука, 1987. 177 с.
91. Рутенбург В. И. Университеты итальянских коммун. *Городская культура: средневековье и начало нового времени*. Сб. статей. Ленинград: Наука, 1986. С. 43-50.
92. Рябова Т. Б. Женщина в истории западноевропейского средневековья. Иваново: Издательский центр «Юнона», 1999.
URL: http://cens.ivanovo.ac.ru/publications/riabova_tb_women_in_medieval_times.pdf (дата звернення: 13.05.2021).
93. Рязанов П. А. Византийский ученый Феодор Газа и его речь о пользе изучения греческой словесности. *Средние века*. Москва: Наука, 2012. Т. 73. № 3-4. С. 198-221.
94. Рязанов П. А. Греческие штудии и Миланский гуманизм XV – первой четверти XVI века. *Средние века*. Москва: Наука, 2017. Т. 78. № 1-2. С. 209-232.
95. Рязанов П. А. Риторика раннего итальянского гуманизма и ученая деятельность Иоанна Аргиропула. *Вестник Нижегородского университета*. 2007. № 3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ritorika-rannego-italyanskogo-gumanizma-i-uchenaya-deyatelnost-ioanna-argiropula> (дата звернення: 12.05.2021).
96. Рязанов П. А. Роль греко-византийских интеллектуалов в становлении итальянской гуманистической культуры в конце XIV – XV вв.: автореф. дис. канд. ист. наук. Нижний Новгород, 2007.
URL: <https://www.dissercat.com/content/rol-greko-vizantiiskikh-intellektualov-v-stanovlenii-italyanskoi-gumanisticheskoi-kultury-v-/read>. (дата звернення: 07.02.2021).

97. Сарайва Ж. Э. История Португалии. Москва: Изд-во «Весь Мир», 2007.
URL: //loveread.ec/read_book.php?id=75594& (дата звернення: 13.05.2021).
98. Смирнова Т. И. Римские гуманисты и папство. *Культура Возрождения и религиозная жизнь эпохи*. Москва: Наука, 1997.
URL: /Users/Admin/Downloads/kultura_vozrozhdeniya%20(2).pdf (дата звернення: 15.04.2021).
99. Сорокина Т. С. История медицины. Москва: Академия, 2008. Т. 1.
URL: // http://www.bibliotekar.ru/423/ (дата звернення: 12.02.2021).
100. Сорочан С. Б. История культуры Европы. Средние века. Харьков: Майдан, 2017. URL: https://www.academia.edu/31240857 (дата звернення: 12.03.2021).
101. Тараканова А. А. «Салернский кодекс здоровья» как один из памятников средневековой литературы. URL: http://web.snauka.ru/issues/2015/02/47610. (дата звернення: 13.04.2021).
102. Таценко Т. Н. Немецкие студенты-юристы в итальянских университетах в XV – XVI вв. *Средние века*. Москва: Наука, 1997. Вып. 60. С. 299-317.
103. Уваров П. Ю. Парижский университет: европейский универсализм, местные интересы и идея представительства. *Город в средневековой цивилизации Западной Европы*. Т. 4. Extra muros: город, общество, государство. Москва: Наука, 2000. URL: http://goliard.ru/wp-content/uploads/2018/03/pdf (дата звернення: 05.04.2021).
104. Уваров П. Ю. Парижский университет и местные интересы (конец XIV – первая половина XV в.). *Средние века*. Москва: Наука, 1991. Вып. 54. С. 55-71.
105. Фортинский Ф. Борьба Парижского университета с нищенствующими монахами в половине XIII века. *Журнал мин-ва нар. просвещения*. Часть ССLXXXIII. 1892. сентябрь. Санкт-Петербург, 1892.

- URL: <https://runivers.ru/bookreader/book458459/#page/1/mode/1up> (дата звернення: 14.01.2021).
106. Хамітов Н., Гармаш Л., Крилова С. Історія філософії: навч. посіб. Київ: КНТ, 2016. 396 с.
107. Хартман Г. М. Значение греческой культуры для развития итальянского гуманизма. URL: http://www.vremennik.biz/sites/all/files/B15_06.pdf (дата звернення: 12.01.2021).
108. Холл М. Б. Наука Ренессанса. Триумфальные открытия и достижения естествознания времен Парацельса и Галилея. 1450 – 1630. Москва: Центрполиграф, 2014. URL: http://loveread.ec/view_global.php?id=72979 (дата звернення: 11.04.2021).
109. Шабанова Ю. А. Трансперсональная метафизика мастера Экхарта в контексте развития европейской философии. Днепропетровск: Национальный горный университет, 2005.
URL: <https://scicenter.online/filosofiya-srednevekovaya-scicenter/transpersonalnaya-metafizika-mastera-ekhart.html>. (дата звернення: 12.04.2021).